

ראובן מאמו

**יחסו של הרב כלפון משה הכהן זצ"ל לשפה העברית
לנחיצותה, למעמדה, להוראתה ולהנחלתה
בקרב בני קהילת יהודי גירבה***

במאמר זה אציג את התייחסותו של הרב כלפון משה הכהן זצ"ל (להלן: הכמ"ה) לשפה העברית, לנחיצותה, למעמדה ולהוראתה בקרב קהילת יהודי גירבה שבתוניס.

אפתח בדברי רקע קצרים אודות תחיית השפה העברית, אציג בקצירת האומר את תולדות חיי הרב, אסקור את תולדות קהילת יהודי גירבה בהדגשת זיקתה לארץ ישראל ולשפה העברית, ולאחר מכן אעסוק בעיקר נושא המאמר – התייחסות הכמ"ה לשפה העברית – באמצעות עיון במבחר חיבוריו.

בשנת תרנ"ז (1897) היו בארץ עשרים בתי ספר שהשתמשו בשיטתו של אליעזר בן יהודה, מחייה השפה העברית, שלפיה לימוד השפה העברית היא "עברית בעברית בן יהודה". רבים מאנשי התנועה הציונית האמינו כי תחיית השפה העברית היא תנאי הכרחי להגשמת הציונות. על החשיבות בשימוש בשפה העברית כתב בן יהודה בשנת 1882:

עוד לא הייתה עת ל[עם] ישראל, מיום צאתו מארצו אשר האחדות הייתה דרושה לו כהיום. דבר גדול וכבד מאוד עלינו לעשות הפעם, אשר לא בכוח איש אחד ואף לא בכוח אלפי אנשים ייעשה – כי אם בכוח כל העם כולו. אך האחדות הזאת לא תהיה לו [לעם ישראל] בלתי [=רק] אם שפה אחת ידבר, ושפה אחרת מבלעדי שפת אבותיו לא תיתן לו [את] האחדות הזאת [...] רק בשפה העברית יחיה ישראל בארצו [...] אם לא נסכים [=לא נתרגל] מעט מעט לדבר עברית, בשבתנו בביתנו ובצאתנו [...] לטייל, בלכתנו לשוק לקנות [...] – לא נצליח [...] ותקוותנו אבדה [...] עתה יש די כוח לשפה העברית [...] לשוב ולחיות בפי העם. אך בעוד עשר

* לעי"נ בתנו היקרה תהילה ע"ה, שנקטפה בדמי ימיה והיא בת טו"ב שנים, בה' באדר תשנ"ו. תנצב"ה.

שנים – מי יודע? [...] אתם הצעירים [...] התאחדו, התחברו, היו לאגודות [...] להחיות את שפתנו הנובלת בארץ אבותינו.¹

למרות פעילותו של בן יהודה ודבקו בתחיית השפה היו כאלה שלא האמינו במימוש הרעיון באומרים: שפה עתיקת יומין שאינה בשימוש מאות רבות של שנים תשוב לחיות ולהיות שפה חיה ומדוברת? בין המתנגדים היה בנימין זאב הרצל חוזה המדינה שכתב בספרו "מדינת היהודים":² "הרי איננו יכולים לדבר זה עם זה עברית מי מאיתנו יודע עברית במידה מספקת כדי לבקש בשפה זו כרטיס לרכבת?"³

באחת מאיגרותיו, איגרת מיום 26.1.1896 כתב הרצל לרב ד"ר אהרון קמינקא מפראג: "אין אני חושב על לאומיות עברית, מבחינה לאומית הנני ואשאר גרמני, עתידה של מדינתנו שתהיה קונפדרציה לשונית, כדרך שוייץ".⁴

למרות ההתנגדויות,⁵ בשנת 1922 קיבלה השפה העברית מעמד של אחת משלוש השפות הרשמיות בארץ נוסף על האנגלית והערבית.

תולדות חייו של הרב כלפון הכהן זצ"ל

הרב כלפון משה הכהן זצ"ל נולד באי גירבה שבתוניס ביי"ב בשבט התרל"ד (1874) למשפחת רבנים. הוא שימש ברבנות שנים רבות, ופעילותו ניכרת על כל בני קהילתו: תיקן תקנות, פסק הלכות, הביע עמדות, השיב לכל פונה והיה שואל בהלכה ובענייני השעה. משנת תרצ"ה (1935) שימש אב בית דין בגירבה עד יום פטירתו בחי"י בטבת תש"י (1950). יהודי תוניס בכלל ויהודי גירבה בפרט העריצו מאוד את הרב, ועם פטירתו כתבו עליו:

- 1 התפרסם בכתב העת "חבצלת" 26–28, תרמ"ב 1882.
- 2 יצא לאור בשנת 1896.
- 3 מדינת היהודים, עמ' 67.
- 4 איגרות הרצל, ב, תל אביב וירושלים תשי"ח, עמ' 231.
- 5 למשל בשנת תרע"ג (1913) התגלע ויכוח נוקב על שפת ההוראה בטכניון אם תהיה גרמנית או עברית. יש לזכור כי הטכניון היה המוסד הראשון בארץ להשכלה גבוהה, והלימודים היו בעיקרם בתחומי המדע והטכנולוגיה. אגודת "עזרה ליהודי גרמניה", שיזמה את הקמת הטכניון, החליטה שמכיוון שתחומי המדע והטכנולוגיה מבוססים על ספרות מקצועית ועל מונחים מקצועיים, לכן שפת ההוראה בטכניון תהיה גרמנית, זאת על אף התנגדות תושבי הארץ. הנהגת היישוב היהודי בארץ יצאה למאבק על ההחלטה, נערכו אספות מחאה ושבתות. טרם תחילת הלימודים בטכניון הוכרע המאבק לטובת העברית.

נתייתמנו, אבי העיר מת, הקברניט הגדול אבד, ארז הלבנון נגדע, איש המגן נפל, הלב הגדול נדם, הדופק החי נפסק, העיניים המאירות נכבו, מעיין היצירה נסתם, מקור ההוראה נגנז, אוי לך ג'רבה! הוסר נזר תפארתך, מי ינוד לך?⁶

הכמ"ה היה מצוי בכל מה שאירע בתפוצות הגולה. היה לו קשר למנהיגי הציונות ולנציב העליון הרברט סמואל. בחליפת מכתבים שבהם הציג את רעיונותיו ליישוב הארץ, בקונטרס "גאולת משה" ששלח ל"אחינו ראשי ומנהיגי הציוניים" בכ"ח באדר שנת עטר"ת (18 במרץ 1920), הוא מציע ומציג מבנה ארגוני מדיני להקמת המדינה כשתקום.

על שולחנו של הכמ"ה היו מצויים עיתוני "הארץ", "דבר", "העולם" ו"התורן", ובהם היה מעיין ומתעדכן בנעשה בעולם היהודי בארץ ובתפוצות הגולה.

הכמ"ה חיבר עשרות ספרים במגוון נושאים של תחומי החיים. רבים מהם יצאו לאור, ואחרים עדיין מצויים בכתב יד. מחיבוריו ניתן ללמוד על יחסו לציונות ועל אהבתו לארץ ישראל.⁷

הרב לא זכה לעלות לארץ ונפטר ב"ח בטבת תשי"י בג'רבה. עצמותיו הובאו לארץ והוא נטמן בהר המנוחות בירושלים ביום ח' במרחשון תשס"ו.

קהילת יהודי ג'רבה וזיקתה לארץ ישראל

ייסודן של חברות ציוניות: "עטרת ציון" ו"דבר עברית"

ראשיתה של ההתיישבות היהודית בג'רבה הייתה על פי המסורת עוד מימי בית ראשון. סלושץ כותב בספרו:

קהל של גולי יהודה המתייחס על שבת יהודה שהגיע לאי ישר מארץ ישראל, עיר שכולה כוהנים הנדגלים בשמות אבות הכהונה: צדוק, ידעיה ועזרא. מקדש מעט שנקרא על שם הדלת אשר הצילו הכהנים מחורבנו של בית המקדש, זכר מלחמות, גבורות וישועות מימי יואב ושלמה.⁸

6 ירחון תורני "הירח", ג'רבה, טבת תשי"י.

7 ראו ר' מאמו, תהילה למשה, פרקים במשנתו הציונית של הרב כלפון משה הכהן זצ"ל, ירושלים תשס"ט.

8 נ' סלושץ, האי פליא [האי ג'רבה], תל אביב 1957, עמ' 11.

יש הסוברים שהיהודים הגיעו לג'רבה מתקופת חורבן בית שני. בין אם כך או כך אין כל ספק שקהילת יהודי ג'רבה היא קהילה עתיקת יומין. אופייה וצביונה הדתי של הקהילה הם בשמירה קפדנית על קיום תורה. יהודי ג'רבה נחשפו לראשונה לרעיונות הציוניים עם ביקורו של נחום סלושץ בשנת 1906. כך הוא מתאר:⁹

החלו ניצני התחיה העברית והציונית לעלות גם בסביבה המסוגרת הזאת, ספרי המשכילים שטרם התרחקו מדרכי האמונה, כגון קלמן שולמן נחשבו כמעט כספרי קודש. לשון המליצה התנייכית והרגשנות התמימה התאימו לרוח הקוראים הפרימיטיביים. כך חדרו למשכנות הנידחים האלה המושגים הראשונים מקנייני המדע היהודי, ההיסטורי והכללי השקפה ברורה יותר על גוי ואדם ועל הקשרים של ישראל לארץ האבות. ההכרה של קדושת הארץ ותקוות הגאולה העמומה שלא ניתקו מלבם מעולם, הועידו את התמימים האלה לקבל השפעה של חיבת ציון, ואחר כך גם של עיקרי הציונות המעשית.

מבחינה זו פעלו העיתונים העבריים פעולה חשובה: לפנים הגיעו ליהודי האי העיתונים הקרובים לדת ולמסורה – "המגיד", "הלבנון", "החבצלת", ובראשית המאה הזאת היו מהלכים באי היהודי ברוח המזרחי אשר הוציא ר' יצחק סובאלסקי בלונדון. אברהם מאפו היה גדול ונערץ בעיני התורנים בעלי צחות הלשון. סיפוריו ההיסטוריים ובייחוד "אהבת ציון" נחשבו לספרי קודש מסוג ספרי השירה והמליצה בתנ"ך [...]

מדורות התנ"ך בקבצי הפיוטים לשבת ולמועדים שנדפסו באי תופסת "התקווה" מקום בצד שירי הקודש של משוררי ספרד ופייטני האי. איש לא העלה על הדעת כי מחבר השיר, נ"ה אימבר, היה רחוק כל כך בתפיסתו ממושגי רבי פרג'י, המקובל וראש פייטני תוניס, וכך הייתה תמימותם לגבי הלשון העברית החדשה [...]. רגילים יהודי המזרח לקבל את הדעות והמנהגים מארץ ישראל כתורה מסיני. חכמי הספרדים בירושלים לא גילו התנגדות לחידושי וללשונו של בן יהודה וסיעתו, ובעצם הרדיפות על מחדש הלשון עמדו כמה מהם ובראשם החכם ר'

יעקב מאיר לצדו. מעניין שבלשון של כמה חיבורים שנכתבו באותה תקופה באי מצויים חידושים רבים מסגנונם של עיתוני הארץ. בשנת תרע"ט (1919) הוקמה אגודה ציונית בשם "עטרת ציון" ("עטרת", לשון עטרה אך עם זאת מרמזת בהיפוכי אותיות על שנת ההקמה – תרע"ט). בראשה עמד הרב דוד עידן זצ"ל, תרל"ג–תשט"ו (1873–1955), שאף ייסד את בית הדפוס "הציוני". בין מייסדיה של האגודה היו הכמ"ה ששימש כמנהלה, הרב מכלוף דיעי והרב ציון כהן יונתן.

עיקרי פעילותה של האגודה היו: הפצת השקל הציוני והקשר עם הקרן הקיימת וקרן היסוד, חיזוק ידיעת השפה העברית והצטרפות למנויי העיתונים העבריים: "הלבנון", "המגיד", "הצפירה", "השחר", "החבצלת", שיצאו לאור בארץ ובאירופה. בכל שבת התאספו בני הקהילה במקום שיועד לכך במועדון כדי להתעדכן ולשמוע מה חדש ומה התרחש בארץ. כל זאת עשו בעידודם של הרבנים ובראשם הכמ"ה.

בעקבות החשיפה לרעיונות הציוניים החלה התכתבות ענפה בין ראשי האגודה לראשי הציונות. האגודה דאגה לציין ולחגוג ימים מיוחדים בהקשר הציוני, כמו יום הצהרת בלפור בי"ז במרחשוון תרע"ח (2 בנובמבר 1917), יום קבלת ההחלטה בסאן רימו ב-24 באפריל 1920 על מסירת ארץ ישראל לבריטים שהתחייבו לממש את הצהרת בלפור, וכמובן עם הקמת המדינה את יום העצמאות. ר' יוסף חטאב, פעיל עלייה, שמע את הכמ"ה אומר: אין לומר תחנון שלושה ימים: ערב יום העצמאות – ערב חג, בו ביום – חג, למחרת – איסרו חג. בשנת 1943 ייסד הרב אוזיפה הכהן את חברת "דבר עברית" בעידודו ובתמיכתו הבלתי מסויגת של הכמ"ה.¹⁰

ראשי החברה היו הרב מקיקס ואחריו ר' דוד קדושים, המכהן בתפקיד זה עד ימינו אלה.

חלק מפעילות חברת "דבר עברית" היה פתיחת בית ספר שאת שעות הבוקר הקדישו בו ללימודים תורניים, ומשעות הצהריים למדו בו עברית, היסטוריה, ידיעת הארץ וחשבון.

אף בנות הקהילה למדו במסגרת נפרדת לימודי עברית. אותן לימדה המורה הדסה שרבני שנשלחה מהארץ לג'רבה על ידי הסוכנות היהודית.

10 משנת 1935 שימש הרב אוזיפה ראש אגודת "עטרת ציון".

עיון בביטאון "שפתנו"¹¹ מתאר את הלך הרוחות בקרב בני הקהילה ואת יחסם ללימוד השפה העברית. הוא מתאר גם את עמידתו האיתנה של הכמ"ה על עידוד לימוד השפה העברית. הביטאון יוחד לסיכום פעילות חברת "דבר עברית" שבשנת תשי"א מלאו שבע שנים לפעילותה. כך נכתב על חיי התנועה :

מחיי התנועה – בתקופה של שבע שנים

בחודש אלול תשי"ג נוסדה תנועת "דבר עברית" הודות להחברים הראשונים שיסדו את המפעל הזה והתמסרו להמציא יש מאין. תנועת "דבר עברית" היא התנועה היחידה עד היום שמטרתה למען לימוד העברית לנוער ולמבוגרים. להילדים ולהילדות, והמשיכה עד היום במלאת לה שבע שנים. התנועה התחילה לעבוד תוך קשיים רבים על יסודות לא יסודות. בקומץ של חברים וקומץ של תלמידים ומורה אחד. לא היו ספסלים לא מכשירי כתיבה ולא מכתובות וגם לא ספרים ללימוד. ההתקשרות עם המוסדות בישראל ובגולה הייתה רופפת. במערכה בודדת יצאה התנועה לקראת המפעל הקדוש הזה ונגשה אליו באין אונים. למרות הכל ועל אף הכל המשיכה בדרכה לאט לאט. וגלתה ממקום למקום. בינתיים הפריעו לה המונים שבאו עליה בטענות שונות ובעלילות שוא. מהם אחזו דגל התורה בידיהם ואמרו העברית גורמת לביטול תורה כביכול ומהם חשבו העברית לשפה זרה ולא כדאי לילד היהודי לבטל בשבילה אפילו שעה אחת. תמיד לחמו לצמצם את שיעורי העברית ולהחניקים. ולו היתה ידם מגעת היו מבטלים אותם ביטול גמור. הודות להרב המנוח רבינו הרב כלפון משה הכהן זצ"ל שהרבה פעל ועשה. הרבה עמד איתן נגד המתנגדים הללו שעלה חרס בידם. לו היה לנו אז ביטאון היינו מגוללים את כל הפרשיות שעברו עלינו. לא היינו מאמינים שנוכל לעמוד בפני כל הגלים והרוחות הסוערות האלה. ורק הודות לאלוקי מרום שקנא למען שפתו הקדושה ושפת תורתו. המשכנו בדרכנו ועל כל גל וגל נענענו לו בראשינו והגענו לתקופת שבעה שנים מבלי לבטל אפילו שיעור אחד.

הנה כי כן עדות ברורה על יחסו של הכמ"ה ללימוד השפה העברית וכפי שאציג להלן. כאמור, משנת 1935 שימש הכמ"ה אב בית דין בגירבה וכל

11 "שפתנו", ביטאון פנימי של חברת "דבר עברית" חארה כבירה גירבה (תוניסיה), גיליון ד (תשרי תשי"א).

הפעילות הציונית¹² הלכה למעשה בגירבה וגלילותיה הייתה בהשראתו, בעידודו ובתמיכתו.

עיתונות יהודית בגירבה

על יחסם של יהודי גירבה ללשון הקודש, לשפה העברית, יעידו התכנים בכתבי העת שיצאו לאור בגירבה. הטל בספרו¹³ מצא שמשנת 1916 ועד 1967 יצאו לאור בגירבה שנים עשר כתבי עת בשפה העברית, שבהם נושאים תורניים – שו"ת, פסקי הלכה, דברי מוסר, דרשות ונושאים כלליים המסקרים ומתארים את חיי הקהילה לתפוצותיה בארצות הגולה בכלל ואת קהילת יהודי גירבה וגלילותיה בפרט.

להלן רשימת כתבי העת על פי סדר הופעתם:

- קופת "קרן דוד". יצא לאור בתדירות חודשית בשנים 1916–1917 בשפה העברית. ירחון המוקדש לתורה ולתעודה לקבץ נדחי כתבי הקודש רבותינו הראשונים, העורך: הרב מרדכי די כימוס סג"ר.
- "אוצר התורה". יצא לאור בתדירות חודשית בשנת 1929 בשפה העברית. ירחון רבני בהלכה ובאגדה, העורך: הרב שושן הכהן (בנו של הרב כלפון משה הכהן זצ"ל).
- "מקבציאל". יצא לאור בתדירות חודשית בשנים 1935–1936 בשפה העברית. ירחון תורני מקבץ נדחי כתבי הקודש, העורך: הרב שלמה מאזוז.
- ירחון "כתר תורה" יצא לאור בשנים 1938–1939 בתדירות חודשית בשפה העברית. ירחון תורני להגדיל כתר של תורה, העורך: הרב בוגיד סעדון.
- "הירח". יצא לאור בגירבה, חארה כבירה (הרובע הגדול) בתדירות חודשית בשנים תש"ח–תש"י (1948–1950) בשפה העברית, העורך: הרב רפאל כאדיר צבאן. הרב צבאן (א' בטבת תר"ע – ד' בכסלו תשנ"ה) שימש ברבנות והיה בעל בית דפוס בגירבה. עלה לארץ בשנת תשי"ז ושימש כרבה של נתיבות עד יום פטירתו.
- "האמת". יצא לאור בתדירות חודשית בשנת 1950 בשפה העברית. ירחון של יהדות דרום תוניסיה, העורך: ח' כהן.

12 ראו לעיל הערה 7.

13 א', הטל (1986), כתבי עת ועיתונים יהודיים בצפון אפריקה, תל-אביב.

- "תנועתנו". יצא לאור בשנים 1947–1951 בשכפול בשפה העברית. בעל אופי ציוני, דיווח על המתרחש בתנועה. יצא לאור על ידי חברת "עטרת ציון" (ללא ציון שם העורך).
 - "שפתנו". יצא לאור בחארה כבירה (הרובע הגדול) בתדירות דו שנתית בשנים 1951–1958 בשפה העברית. ביטאון פנימי לחברת "דבר עברית", בעל אופי תורני-דקדוקי. העורך: חברת "דבר עברית".
 - "המבשר". יצא לאור בתדירות חודשית בשנים 1954–1955 בשפה העברית. ביטאון פנימי בעל אופי ציוני (ללא ציון שם העורך).
 - "השושנה". ירחון בעריכת הרב בוגיד סעדון, יצא לאור בשנים 1954–1955.
 - "הלקט". יצא לאור בתדירות חודשית בשנים 1961–1962, בשפה העברית. ירחון רבני-תורני, העורך: הרב בוגיד סעדון.
 - "נוער". יצא לאור בשנת תשכ"ז בתדירות שבועית בשפה העברית. ירחון לנוער הדתי, העורך: כלפון מאזוג.
- מהאמור לעיל על תולדות קהילת יהודי ג'רבה, מייסוד "עטרת ציון" וחברת "דבר עברית" ומהעובדה שבמשך כ-51 שנים יצאו לאור 12 עיתונים בעברית, ניתן ללמוד על זיקתם העמוקה של יהודי ג'רבה לארץ ישראל ולשפה העברית.

יחסו של הרב כלפון לשפה העברית

אחד הסימנים המבשרים את תחילת תהליך הגאולה לדברי הכמ"ה הוא תחיית השפה העברית. זו לשונו:

מי שמע כזאת מי ראה כאלה כי ממשלה אדירה כממשלת אנגליה ועמה כל סוכני ורוזני מלכי התבל יסכימו לזה כי תהיה ארץ ישראל בית לאומי לישראל ושם תהיה השפה העברית שפתנו הקדומה מתהלכת בישראל ובארץ ישראל כאחת השפות החיות אשר בתבל לכל דבר ודבר, תחת היותה מאות ואלפי שנים עזובה שכוחה וכמעט אין בה כדי מה למלאת מחסורי הדיבור וגם להשלמים בה [...] הנה עתה שפתנו מצלצלת בין אחינו שבארץ ושבחו"ל לכל דבר ודבר לשירים, לנאומים, לספרים, וכל כיוצא בזה וכמעט היא שגורה גם בפי האומות הדריים בארץ ישראל. ואין ספק כי שינוי גדול כזה המתרחש בעולמנו לא מקרה הוא אלא סימן מסימני הגאולה כי הגאולה נחוץ לה שפה חיה עברית טהורה וכתב עברי טהור. וכן הקדים ה' כזאת וכזאת להחזיר עטרת שפתנו ליושנה וכאמור עם הכתב והמכתב העברי כידוע עתה כי השפה והכתב מתקדמים הרבה

מאד שם בארץ ישראל וגם בחו"ל. ושם בארץ ישראל כמעט רוב אחינו בית ישראל ככולם מדברים וכותבים בשפתנו וכתבנו העברים מגדול ועד קטן למאיש ועד אישה טף ונשים.¹⁴

ועוד:

בזמננו זה יש הרבה סימני גאולה:

(א) השפה. [...] עברו אלפי שנים ושפתינו העבריייה כמעט אבדה מן העולם וכל אחינו בית ישראל שכחוה עזובה ונטשוה ונדבקו בשאר שפות העולם איש איש לפי מקומו עד כי הגיעה לייאוש. והנה בזמננו זה עשתה חיל שפתנו העבריייה ונעה ונדה מעפרות ואבקי החול אשר סבוה סבבוה וכיסוה בכל עם והנה היא עתה מתנוססת בדגלי החיים להשיב שבותה כקדם על ידי אחינו ועל ידי אדירי הממלכות עד כי היה לה חלק כשאר השפות החיוניות. וזה לאות על קיום ישראל ונצחיותו ועל שבותנו כקדם.¹⁵

תחיית השפה לדברי הרב היא סימן לנצחיותו ולקיומו של עם ישראל. הרב מביע את התפעלותו לא רק מעצם הכרת האומות בארץ ישראל כנחלתו של עם ישראל שאף היא סימן, אלא מתחייתה של השפה העברית עתיקות היומין כשפה חיה ומדוברת.

הכמ"ה עקבי בהשקפתו לגבי מרכזיותה וחשיבותה של השפה. בדרשה שנשא על פרשת נצבים, הוא פרש שלושה עשר ניצוצי גאולה וביניהם תחיית השפה:

וכבר ניצוצי הגאולה האירו ומאירים מעת לעת [...]

שפתנו העבריייה, אשר כמעט מיום שגלינו ועד עתה הייתה שכוחה ועזובה ועומדת באותו המצב של היאוש, ועתה הנה היא שפה חיה מדוברת כמעט בכל ארץ ישראל לגבולותיה סביב, והיא אחת מהשלוש השפות החיות אשר שם: עברית, ערבית, אנגלית. ונשמעים ניביה ומבטאיה גם לפני הממשלה ירום הודה, ובה מדברים וכותבים גם סוכני הממשלה ירום הודה שם. וכן המטבעות והתְּנָאָר (=הבולים) של הפּוֹצְטָא [=הדואר] וכתבי קבלות על המס של הממשלה ירום הודה כולם בשלוש

14 שם, עמ' צט.

15 מ"ה הכהן, תורה וחיים (השמ"ט), ערך: "גאולה", נתיבות, עמ' פד.

שפות אלו. וכן בחוץ לארץ רבים מאחינו שמים לב ללמדה ולחנך את עצמם בה לדבר ולכתוב.¹⁶

הרב קובע כי עם ללא שפה חיה ומדוברת איננו עם :

דבר ידוע ומפורסם מאד מאד עתה כי הרבה אומות כובשים הרבה ארצות על ידי השפה, כי בהתפשטות שפתם באיזה מדינה, עד כי רובם ככולם יהיו מדברים בה, בהכרח כי ברוב הימים יעזבו שפתם מנהגייהם וכל עניני אומתם ויובלעו ויתבללו בתוך האומה בעלת השפה. וכן פתגם שגור בפי כל החכמים "אין עם בלא שפה". כי קיבוץ האומה צריך לו דבר המייחדו זה לזה והיא השפה.¹⁷

ואכן "אין עם בלא שפה". לאומיותנו תתקיים לנצח על ידי לימוד השפה :

על ידי זיכרון שפתנו העבריייה וקביעותיה בתפלות וברכות שירות ושאר לימודים אשר מזה מתעורר הרגש העתיק הניב והמבטא אשר בה דיברו אבותינו נביאינו וחוזינו ובה דיבר ה' ברוך הוא עם משה רבינו עליו השלום על הר סיני וביד הנביאים. ומזה לא תשכח ממנו תורת ה' ותתקיים לאומיותנו לנצח.¹⁸

כאמור, אחד המאפיינים של כל עם הוא שפתו הייחודית. על הפסוק "אשת

חיל מי ימצא" (משלי לא) דורש הרב :

אשת חיל מי ימצא [...]

הנקודות המרכזיות אשר המה שומרים על קיומה והתמדתה של כל אומה ואומה תלוי בשפה סוגים אלה, והם :

א) ארץ ב) שפה ג) תורה ד) חוזק ה) יושר ו) לאומיות.

בדרשתו מפרט הרב כל סוג וסוג, וביחס לאהבת הארץ וללימוד השפה הוא

כותב :

לאמר כל מי שצריך שוחט, חזן, מורה, דיין, מלמד, מורה לשון עברית, וכיוצא, יכתוב ישר להביא רק מארצנו [...] וזה גורם גדול ונפלא לבנין ארצנו ושכלולה כי כל אחד מאלה הוא נוטע בלבב אחינו שבגולה אהבת הארץ וחייבתה, וקושר נימי לבבם עם נימי לבב אחינו שבארץ.

16 מ"ה כלפון, דרכי משה : מאמרים מוסריים לפרשת השבוע, תרצ"ה, דרוש לפרשת "נצבים", עמ' רלז-רלח.

17 תורה וחיים (לעיל הערה 15), עמ' פד.

18 מ"ה כלפון, מטה משה, בתוך : זכות משה, תרע"ט, דרוש ג, לשבת כלה, עמ' כח.

וכן ראוי להמציא בתים ולשכור מורים ומלמדים עיתונים וספרים אשר
 בם ובאמצעותם יחוננו ילדי כוחנו בארצנו להבין להכיר ולדעת ענינה של
 'לאומיות' ולהיות קשורים בעבותות אהבה לדתנו עמנו וארצנו.¹⁹
 בדרשה אחרת משנת תרע"ט, שנת ייסוד החברה הציונית "עטרת ציון",
 שנים של ראשית תחיית השפה העברית, מודע הרב לשלבים הראשונים
 שבתהליך התחייה של השפה העברית. להלן התייחסות נוספת של הרב לפסוק
 "אשת חיל":

"אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה" (משלי לא, א).

תיבת **אִשְׁתֵּי נוטריקון ארץ שפה תורה**.
 שלושה אלה צריכים להיות באופן של חיל כי באמת יש לנו גם כן עתה
 את כולם אך באופן רפה ולא חזק. והם אינם נמצאים בקלות ולא נקנים
 בכסף כי רחוקים הם מכל כסף וזהב לתת בעדם. ורק ההשתדלות והעזר
 האלוקי הם הממציאים אותם. ואחר כך בא לבאר תועליות הנמשכים
 משלושה אלה ואמר: "בטח בה לב בעלה" והוא על פי הידוע דעל ידי
 שאין לנו ארץ, שפה, תורה, רבים בעוונות הרבים משנים את שמותיהם
 לשמות של האומות, גם רבים משנים מלבושיהם ורבים מכחשים
 ביהדותם ולאומיותם. אך על ידי שלושה אלה אנחנו ניצולים ובטוחים
 בכל זה.²⁰

מי שיודע את השפה העברית שונה בתכלית ממי שאינו יודע. אי ידיעת השפה
 היא חרפה ותגרום סבל רב. אם כך, על מי מוטלת האחריות ללמד את השפה?
 הרב עונה:

מה מאד נחוץ וצריך לכל אחד מאחינו בית ישראל לידע את לשונו
 הקדושה לדבר בה ולכתוב בה מערכי לבבו אם גשמי אם רוחני. ולהפך
 כמה מהחרפה לאיש אשר לא יכיר את לשונו לשון אומתנו הישראלית כי
 אז כמה חסרונות יהיו לו אם שכליים ואם רוחניים. שכליים כי יקרא
 אדם זה איש בער ולא ידע לשון אומתו וצור מחצבתו, ואם רוחניים כי אז
 יחסר לו מלדעת ולהבין את אשר הוא מתפלל ומתחנן לפני ה', גם יחסר
 מלהבין בדברי תורה כיאות. גם לא יוכל לשאול איזה שאלה בכתב

19 מ"ה כלפון, פקד משה, בתוך: זכות משה, תרע"ט, דרוש מה, להספד מרת אסתר חדאד,
 עמי רעא-רעב, רעח-רעט.

20 מ"ה כלפון, זכות משה, תרע"ט, דרוש ד, לשבת כלה, עמי מג.

מאיזה רב ומורה צדק אם יהיה צריך לזה, ואם אינו צריך לכך כי חכם גדול ומורה הנהו הבה יחסר לו מלהשיב שואלו דבר בכתב גם לא יוכל לחבר ספרים כראוי לו. באופן כי לשוננו הקדושה נחוצה מאד לכל איש ישראלי. ונוסף גם הוא כי בעת ובעונה הזאת אומתנו הישראלית עולה מעלה מעלה לעלות לארץ הקודש על ארצנו ועל נחלת אבותינו ואין לך דבר בעולם שקושר את כולנו להבין איש שפת רעהו ומערכי לבבו רק הלשון והיא יסוד גדול תקיף וחזק ללאומיותנו העברייא לבל נתבולל בעמים ולהיות חיים וקיימים לעדי עד. וכבר ידוע מה שאמרו חז"ל: בזכות ארבעה דברים יצאו ישראל ממצרים שלא שינו את שמם ולשונם ולא גילו מסתורין ולא היו פרוצים בעריות. וכן בעזרת האל וישועתו בעבור זה יעזרנו העוזר האמתני להיות לו לעם סגולה על ארצנו ועל נחלת אבותינו כימי עולם וכשנים קדמוניות. כי כל ארבעה דברים הנזכרים הם דברים העומדים ברום עולם הלאומיות [...] והיסוד הגדול בזה הוא האב! כי אם הוא יתן אל לבבו כי רצונו שיהיה בנו ישראלי כמוהו ישתדל בכל עוז להיות בנו שומר שפתו. ובפרט האם כי היא עקרת בית והאב סומך עליה.²¹

התועלת המעשית שתצמח ליודע את השפה היא היכולת לתקשר עם אלה שמנהיגים את המדינה וכן האפשרויות למסחר עם סוחרי הארץ:

תועלויות השפה: א) "נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ" (משלי לא, כג). כי על ידי ידיעת האדם שפתנו העברית וצחותה ואופני כתיבתה, יהיה לו מהלכים ושם גדול בעולם להיות עם זקני ארץ, אלו המנהיגים המדינה, ואם כי הוא עודנו ילד בכל זאת חכמתו וידיעתו תרוממהו לשבת אתם;

ב) "סדין עשתה ותמכר" (שם כד). כי על ידי השפה יוכל האדם בעצמו לעשות מסחר לעבוד ולמכור. או לשלוח אותו לסוחרי ארץ למכירה. ובלתי ידיעת השפה לא יוכל לא למכור ולא להתערב עם סוחרי ארצנו. וזהו שסיים "וחגור נתנה לכנעני" (שם כד).²²

בפנייה לראשי הציונות מיום כ"ח באדר תרע"ט כותב הכמ"ה קונטרס מיוחד בשם "גאולת משה". הכמ"ה פורס משנה סדורה כיצד להקים את

21 תורה וחיים (לעיל הערה 15), ערך: לשון הקודש, עמ' קסה-קסו.

22 מ"ה כלפון, מטה משה, דרוש ד, לשבת כלה, תרע"ט, עמ' מה.

המנגנון הממשלתי בארץ, אילו משרדים, על מה כל משרד מופקד ובין השאר הוא מתייחס לפיתוחה של השפה העברית וחשיבות השימוש בה:

דרוש מאד מאד להיות לנו שפה עברית שלמה ומלאה מכל חלקי השמות, הפעלים, והמלים, עד כי כל כותב מכתב ודובר דבר לא יהיה סומך על שולחנה של איזו שפה אחרת. ועל זה גם כן ראוי להיות אגודה ממונה על זה אשר תשים לפניה ג' ספרי שפות גדולות וחיות שבעולם ולתת התאמה על כל שם פועל ומלה הנקובים שם בעברית אם מהתנ"ך וכיוצא או מהמשניות וכיוצא אם באופן מחודש אשר יתוו למו חוקרי שפתנו ומביני ניביה. וכתום עבודה זו יחובר ספר שורשים עם ביאור לשלושה חלקים. חלק א' לשמות. חלק ב' לפעלים. חלק ג' למלים. ויודפס ויחולק בין הקונים.²³

דרכים להנחלת השפה העברית:

שפת קדשנו אם הלשונוה בזמננו הנוכחי הרימה ראש אחרי היותה כאלפיים שנה עזובה נטושה מאין דורש ומבקש. ומי ייתן והיה כי אחינו בית ישראל העמוסים בעושר וחכמה יתנו לבב ועצה להיות לשון זה פרוש על כל כנפי התבל על פי סדר זה:

א) בהתנדב איש איש סך מה כללי וכן איש איש פרטי סך קבוע לכל שנה ומן המקובץ יהיה ועד אשר כל מטרתם רק לזה להודיע וללמד את לשון הקודש בהבנה מדוייקת לכל איש מישראל למקומותם במושבותם. ואם יסכימו הנותנים והמקבלים לקבל גם משאר העמים למטרה זו וללמד גם שאר העמים אשר ידרשו זאת, להם הבחירה.

ב) הועד יחקור וידרוש אנשים אשר באו בסוד חכמה זו כהלכתה למען יעמדו בתפקיד זה ללמוד בכל עיר ועיר מדינה ומדינה.²⁴

ייסוד ועד הלשון וייעודו:

ראוי להיות לזה ועד מיוחד אשר יקרא בשם 'ועד הלשון'²⁵ להיות עינו פקוחה על זה ובידו ההכנסות וההוצאות והנדבות הבאים בעבור זה

23 זכות משה, פנייה לראשי הציונות, קונטרס "גאולת משה", כ"ח באדר תרע"ט (18 במרץ 1920), עמ' 34.

24 תורה וחיים (לעיל הערה 15), ערך: "לשון הקודש", עמ' קסו-קסז.

25 על מנת להגדיל את כמות המשתמשים בשפה העברית כשפה מדוברת, החליטה אגודת "שפה ברורה" בשנת תר"ן (1890) להקים "ועד ספרות" שתפקידו יהיה להציע מילים חדשות לשפה העברית. לימים שינו את השם ל"ועד הלשון". אליעזר בן יהודה נבחר לנשיא

ומקומו יהיה בארץ ישראל ועם זה עיתון מיוחד להודיע את כל פעולותיו ומוצאו ומובאו. ועוד זאת יתירה והיא נחוצה גם כן להרחבת הלשון ומילוי מחסורו והוא לבאר שורש אחד כמו שורש 'אמר' אם רוצה לאמר מזה אמרתי אמרתם וגו' נאמר אמרו וכו' באופן שיזכיר המחבר כל השתמשות שורש זה לכל פרקיו הנזכרים בתנ"ך אשר לא נזכר והסכמת הלשון מאמתת זה ואח"כ לשרש זולתו וכן לכל השורשים עד כי יהיה ספר גדול אשר ממנו על פיו יתבאר כל הלשון עם כל תכונותיו ומחלקותיו ויהיה נדפס מצד אחד עברית ומצד השני איזה שפה חיה.²⁶

וכך כתב על קביעת ועדה להפצת השפה העברית :

יוקבעו וועדי השגחה לפשט עבר בשלמות גמורה שלא יצטרך המדבר בשום תיבה זרה לועזית. רק את הכל יגיש השואל לפני הוועד והוועד יודיע לממוני ההשלמה להשלים כל חסרון על צד היותר טוב. וכל הבא ללמוד שפת עבר ילמד חנם אין כסף גם כי יהיה שלא מבית ישראל. ורק תורה לא ילמד הזר אשר לא מישראל הוא פן יגרום זה ח"ו לאיזה קלקולים [...]

יוקבעו וועדות להפיץ הכתב בישראל לאנשים ולנשים הכתב העברי [...]. עד כי לא ימצא שום אדם מישראל מן כן וכך שנה שאינו יודע כתב וחשבון בשלמות.²⁷

על חיבור ספרים ללימוד העברית כתב :

הוועד. הוועד פעל כשנה והתפרק. פעילות הוועד חודשה בשנת 1904 על ידי המורים העבריים. תפקידי הוועד נקבעו : "א. להכשיר את הלשון העברית לשימוש בתור לשון מדוברת בכל ענייני החיים, בבית, בבתי הספר, בחיים הציבוריים, במסחר ובקניין, בחרושת ובאמנות, בחכמות ובמדעים. ב. לשמור על תכונתה המזרחית של הלשון וצורתה המיוחדת העיקרית במבטא האותיות, בבנין המלים ובסגנון, להוסיף לה הגמישות הנצרכה, כדי שתוכל לבטא את המחשבה האנושית בזמננו בכל מלואה" (זיכרונות ועד הלשון, מחברת א, ירושלים תרע"ב, עמ' 235 [נדפס בספר: לקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית תר"ן-תש"ל ולחידוש הדיבור העברי, ירושלים תש"ל]). על אף הניסיונות להנחיל את השפה העברית ולהעשירה במילים חדשות, היו שהתנגדו לכל הפעילות בכלל ולחידושים הלשוניים בפרט. היו שאף כינו אותו "פבריקה של מילים" (בית חרושת של מילים). עם הקמת המדינה הציע דוד בן-גוריון להפוך את השם "ועד הלשון" ל"אקדמיה ללשון העברית". חלפו שנים, ובשנת 1953 נחקק "חוק המוסד העליון ללשון העברית, תשי"ג-1953".

26 תורה וחיים (לעיל הערה 15), ערך: "לשון", עמ' קסח.

27 מ"ה כלפון, זכות משה, הפרק: "צרכי ישראל", בתוך: "ויקהל משה", תרע"ט, עמ' 20-21.

מה מאד צר לי על כי לא נמצא ספר אחד אשר יחיל באות אליף למשל בתיבת אכל לכל מחלקותיה על פי משפטי הדקדוק לרבים ליחיד לזכר לנקבה לנוכחי לנסתר למדבר בעדו למדבר לרבים לרבות וגוי וגוי. וכן על זה הדרך בכל פועל ופועל ובכל שם ושם ובכל מלה ומלה למחלוקותיהם. בין שנמצא בתנ"ך בין שלא נמצא רק כן הוא משפטו על פי הדקדוק.²⁸ על חיבור ספר קצר ורב איכות ללימוד עברית כתב:

האנשים היותר מלומדים ובקיאים בחכמת הלשון ועמקי מליצותיה יחברו ספר קצר רב האיכות ומעט הכמות בפורמט קטן למען כל איש ישאהו בחיקו ללמוד בו בעת תדרשהו נפשו. גם ללמד עמנו בבתי הספר את הנערים. גם ללמד בו את הגדולים ביום שבת קודש שבת בשבת כי יעמוד איש על העדה לבאר להם תיבה זו בערבית פירושה כך וכך ובעברית כך וכך וכן יציע לפנייהם דברים אשר ילהיבו לבבם בשפה עברית לבד עד כי כפעם בפעם יבינו את אשר הוא אומר, ואחר כך ינסה לדעת אם גם יוכלו להשיב.

מתנאי חיבור הספר הנ"ל לקבץ תחילה מן הקל אל הכבד ובביאור מספיק למען לא יהיה למשא על הלומדים ובפרט המורים.²⁹

נחוץ להיות לנו ספר המכיל כל הלשון בשלמות:

יש [...] דבר נחוץ למאד ואם היה זה היו ניתקנים רוב הקלקולים כמעט והוא כי נחוץ להיות לנו ספר מכיל כל הלשון בשלמות על סדר אל"ף בי"ת על דרך זו.³⁰

בהמשך מפרט הכמ"ה את שלושת חלקיו של הספר ומה כל חלק צריך להכיל:

חלק ראשון שער השמות ובו יבואו כל הפעלים שיש בעולם. שער המלים ובו יבואו כל המלים שיש בעולם. ויהיה עובדי עבודה זו כל כך בבקיאות באופן זה:

ראשית כל יהיו שלשתם בקיאים בכללי הדקדוק בשלמות כללי השמות והפעלים והמלים למחלוקתם.

28 שם, הפרק "צרכי ציבור", עמ' 14.

29 תורה וחיים (לעיל הערה 15), ערך: "לשון הקודש", עמ' קסז.

30 שם, ערך: "לשון", עמ' קסז-קסח.

שנית, שיהיה לאחד מהם בקיאות בלשון לועזי (לע"ז) מהממשלות האדירות לפחות בשפה אחת בשלמות ובהתחבר איש כזה עם שניים כמוהו וכל אחד בקי בשפה אחת בלית לשוננו אז יקחו להם כל שם אשר בשפה הזרה ויבארו העניין כראוי ויתנו דוגמתו בלשון הקודש לפי הדקדוק הראוי וכן חברו מסייעו וכן חברו השלישי כל אחד יעשה את שלו. ובזה בטוח אני כי יגמר על צד היותר טוב. ואם זה יתברר שלושה פעמים דהיינו על ידי עוד שלושה אחרים ואחר כך על ידי עוד שלושה אחרים ואחר כך על ידי אחד הרואה את הכל ומברר האוכל מהפסולת אין ספק כי יהיה שלמות אמתית ללשונו. אך לא יהיה כמו שנוהגים להביא תיבות זרות מלשון ארמי וערבי ושאר לשונות אירופא רק שכל דבר יבינו תוכן השם וקריאתו אם אפשר ולקראת נגדו בשם עברי. ואם השם היה במקרה או שלא נודעה סיבתו אז יקראו אחינו הנזכר בשם אשר יראה להם בו איזה טעם וסיבה והכל בדקדוק והבנה נכונה ומשקל ישר עד כי יגמר הדבר בשלמות. ובזה אין כל כך הוצאות והוא האופן היותר נעלה. כי בזה ימצא הקורא לכל שם ולכל מלה ולכל פועל מקור בספר השורשים ומקורו של השורש ג"כ בתנ"ך ולא יהיה כל מעצור לכתוב ספר שלם או עיתון שלם יומי או חודשי או שנתי בלתי בלבול שפה בשפה ובלתי שום אבן נגף ומעצור כאשר נהגו גם עתה המשתדלים להפיץ שפתנו להגדילה ולהאדירה.³¹

על השלטת השפה העברית בכל תחומי החיים כתב:

כל המטבעות, המידות, הבולים, הניירות להממשלה, המשקלות וכיוצא בהם יהיו אותיותיהם ואמריהם עבריות בשלמות [...] כל השמות תהיינה עבריות.³²

על לימוד השפה באופן עצמאי כתב:

ראוי לכל אחד מאחינו [...]

א) לתת לב כל אדם בינו לבין עצמו להבין ולדעת את שפתנו הקדושה על ידי ההרגל בספרים המדברים בזה בכלליה ובפרטיה ובפרט בספרים הנדפסים מחדש למטרה זו;

31 שם.

32 זכות משה (לעיל הערה 27), עמ' 20.

ב) להרגיל כל אדם את עצמו לכתוב בשפתנו הקדושה ולהחליף תמיד מכתבים בלשון הקודש. כי אמנם בתחילה יקשה עליו אך לבסוף יתרגל ויהיה בקי בזה;

ג) לדבר עם איזה יחידים בלשון הקודש ועם בניו ובני ביתו. וכן להרגיל את בניו ובני ביתו כפי מה שאפשר לו ללמד את השפה הקדושה עד כי תהיה לו ולהם לשפה מדוברת ורהוטה בכל אשר ירחש לבבם בלתי התמהמהות ועיכוב.³³

על חשיבות השפה העברית כשפה מדוברת כתב:

הכתוב: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בס בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה" (דברים יא, יט) [...] מזהירנו ללמד את בננו שפתנו הקדושה לימוד אמיתי באופן שיכולים לשאול ולהשיב ולדבר או שיכול להתחיל לדבר ואינו יכול להשיב. או שיכול לשאול ולהשיב רק בהיותו לבדו בביתו ולא בהיותו בדרך. רק יהיה בקי בכל חוקי השפה רגיל בה כראוי. וזה שאומר "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בס" להיות מדברים בשפתנו העברייא תמיד כל הימים בין בבית בין בדרך בין בזמן שכיבה בין בעת קימה. ולכתוב דרכי ולימודי השפה על מזוזות ביתנו ובשערינו. ומסיים למען ירבו ימיכם וימי בניכם כי בזה תתקיים נצחיות ישראל ולבניהם אחריהם לעולמי עד כימי השמים;

ומזה תוכחת מגולה לכל אחינו בית ישראל להרגיל איש איש את בניו לדבר בלשון הקודש כי בזה יש תקווה גדולה לקיום נצחיות ישראל לעד לעולם. ובפרט לעתות כאלה אשר ה' ברחמיו עורר לב גדולי ישראל והשתדלו ברוב עוז ותעצומות לפני מלכי התבל ורוזני ארץ והריצו דבריהם וטענותיהם בדרך מושכל ואמתי עד כי עלתה בידם הסכמת המלכים להשיב את ארץ ישראל לישראל. וכל המעצורים אשר שמו המתנגדים לא הועילו להם וכבר נגמר הדבר מפי כל המלכים בזה. ואם כן אין ספק כי כל חובב עמו ודתו ולבו קשור באומתנו הישראלית ובארצנו הקדושה נחוץ לו מאד להרגיל את בניו לדבר ולכתוב בלשון הקודש כי על ידי זה יוכלו לקבל מכתבים מארצנו ויוכלו לכתוב מכתבים

לארצנו, יוכלו ללכת שם לטיול, יוכלו ללכת שם לשם דירה קבועה, יוכלו לבוא במסחר עם כל אחינו אשר בכל קצות התבל. אמנם זה שייך לבנים קטנים אשר הילדות סיבה גדולה לכל זכרון ומה שלמדו וילמדו יקבע לדורות. אך האנשים אשר באו בימים לכאורה הם מתייאשים מזה חס ושלום. אך מי שיש לו לב ורוצה יש לו תקנה [...] חשק הכרח והתמדה ללמוד ממש וזהו שאומר: "ושננתם לבניך" ועל ידי זה "ודברת במ שבבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך". דהיינו: לימוד שלם עד כי תהיה לו שפתו היא שפת קדשנו. ואולם יש שני מעצורים. האחד הבושה שנראה לאדם הבא ללמוד או ללמד בניו כאלו ח"ו עושה דבר שלא נאות לו לעשותו. ובפרט שיש בעוונות הרבים איזה לצים ולועגים שמתלוצצים ולועגים על הבא ללמוד והם בסוג חוטאים ומחטיאים. השני חסרון מלמד. והתיקון לזה שלא לשית לב לטועים המלעיגים עליו ולקנות ספרים שניתקנו מחדש מאחינו הציונים להרגיל האדם את עצמו מן הקל לחמור ולשאול את מי שיודע ויודיענו כל דבר כראוי.³⁴

בשו"ת משנת תרס"ד מתייחס הכמ"ה מבחינה לשונית לפיוט "המבדיל בין קודש לחול" שאותו שרים במוצאי שבת לאחר ההבדלה, אם צריך לומר "יבצעני" ונדפס "והוא כתב תבצעני", ועוד דיוקים. בסוף דברי תשובתו הוא כותב בענווה רבה:

הן כתבתי את אשר נראה לי ואף כי ידעתי כי לא מדקדק אנכי ואיני בו אף כתינוק מתחיל ומה גם לשחות בעמקי מימיו עם אחד הענקים. שויתי לנגדי תמיד מאמר חז"ל ולא הביישן למד (אבות). גם אהבת שפת קדשנו והשלמת איזה תיבות אשר לא נמצאו בכתוב תמשכני ותאלצני מאד לזה. ולכן אחזתי החבל משני ראשיו בתיבת משה כהרד"ק ובתיבת נשוי כהערתי על הרד"ק. כי רק רוב שמות ופעלים אני דורש. כי לדעתי מצוה רבה אין ערך לה בתבל להרחיב גבול שפתינו העבריה אף בשם או פעולה אשר לא נמצא כן ממש בכתוב אם רק איננה זרה לפי חקי הלשון והליכותיו בקודש. כי טוב להשתמש בזה מלהשתמש בלשון זר (שאר הלשונות) אשר לא יתאים כלל למלאת חסרון שפתינו. וכה נעשה עד ישקיף ה' משמים ומלאה הארץ [דעה] בקיבוץ שה פזורה ישראל והיו כל

הארץ שפה אחת ודברים אחדים. וכן שמעתי כי בערי רוסיא רבים ממשכילי עמנו חק להם מאיזה חברות מידי שבת בשבתו למלאת די מחסורם בלחם ובבשר ובכל אשר תשאלם נפשם ונפש בתיהם. ולעומת זה המה יום ידרשו יבקשו בעין חודרת איך למלאת איזה שם, איזו תיבה, איזו פעולה, אשר לא נמצאת ממש בכתובים ובהאסף בידם הרבה מזה יוציאו לאור להרחיב את גבול שפתנו. הדו"ש [=הדורש שלומו] תמיד כל הימים ע"ה כלפון משה הכהן סילט"א.³⁵

סיכום

הצגתי מבחר מובאות מדברי הכמ"ה המשקפים את יחסו החיובי ביותר של הרב לתחיית השפה העברית שבה הוא רואה אות גלוי לראשית צמיחת גאולתנו – אתחלתא דגאולה. נושא זה ראוי להמשך העמקה וחקירה.

35 שו"ת שואל ונשאל, חלק ה – אורח חיים, סימן קיז, תשובת הכמ"ה מיום י"ד בתמוז יה"ל [=יהפכהו האל לטובה/לשמחה] התרס"ד ידיד גם אח רבי יצחק צרור נרו יאיר. גאבס – רבי יצחק צרור היה בקיא במכמני הלשון העברית. הוא ניקד את ספר הפיוטים "קול יעקב" (גירבה תרצ"ד) וחיבר פירוש לפיוטים שבספר "צרור המור", חיבר פיוטים וקניות ושמו נודע בחכמת הדקדוק והשיר. החיבור "קול יעקב" הוא אוסף של שירים ופיוטים שנהוג לאומרם בגירבה בימי חג ומועד ובימי שמחה, חובר על ידי ר' יעקב חורי זצ"ל, מחכמי גירבה (התרצ"ד-התשי"ח).

עמוד ריק